

Ramiz GÖYÜŞOV
AYB-nin üzvü

XANLARI XATIRLARKƏN

Heç şübhəsiz, Azərbaycanın, Türkün ən qədim, ən ulu musiqi aləti olan sazın, aşiq havalarının, dastanların, aşiq şeirinin bu gün bu qədər sevlilməsində Aşiq Xanlar Məhərrəmovun öz payı, öz töhfəsi var. O da danılmazdır ki, Azərbaycanın müasir aşiq sənətində Aşiq Xanlar öz parlaq səhifəsini yazmış sənətkardır.

Aşiq Xanların cismani yoxluğundan 23 il keçsə də, o, xatirələrdə yaşayır və nə qədər ki, aşiq sənəti var olacaq, Aşiq Xanlar da yaşayacaqdır. O, bənzərsiz ifası, çox şirin və pəsdən səslənən məlahətli səsi, duzlu-məzəli zarafatları, qeyri-adi kaloriti ilə daim yaşayacaq.

Aşiq Xanlar cəmi 48 il yaşadı. Bu qısa ömür kəsimində saz sənətinin inkişafı üçün çox iş gördü. Bu müddətdə Aşiq Xanlar Aşiq Kamandar, Aşiq Ədalət, Aşiq Əkbər, Aşiq İmran kimi sənətkarlar səviyyəsinə qalxa bildi. Azərbaycanın sənət taleyinə qismət olmuş bu qədər sənətkarlar bolluğunda klassik aşiq musiqisinin, aşiq havalarının, dastanların ənənələrindən bəhrələnən Aşiq Xanlar öz ifaçılıq üslubunu yarada bildi. Əsasən solo saz ifaçısı kimi tanınan və məşhurlaşan Aşiq Xanların ifasında “Kərəm gözəlləməsi”, “Yanıq Kərəmi”, “Cəlili”, “Baş sarıtel”, “Orta sarıtel”, “Ruhani”, “Aran gözəlləməsi” və digər aşiq havaları təkrarsızdır, özünəməxsusdur və yalnız Xanların ifasında o cür qeyri-adi səslənir.

Aşiq Xanlar xatirələrə dönmüş, xatirələşmiş sənətkardır. Həm ifası, həm səsi, həm də məclis aparmağı ilə.

Onunla yaxın ünsiyyətdə olmaq xoşbəxtliyi mənə də qismət olmuşdu. Xanların yaxın dostlarından olan, həmyerlisi Mingəçevirdəki sənaye müəssisələrindən birində rəhbər vəzifədə işləyən, indi haqq dünyasına qovuşmuş Sahib Qasımovla sıx dostluq əlaqələri olduğu üçün

tez-tez Mingəçevirə gəlirdi. Təbii ki, hər gəlişi toy-bayrama çevrilir, dərhal saz-söz məclisi qurulurdu, saza, sözə böyük sevgim olduğu üçün mən də məclislərə qatılırdım.

Aşıq Xanlarla elə birinci görüşümüzdən dostlaşdıq. Onun sonrakı gəlişlərini səbirsizliklə gözləyirdim.

Kiçik bir xatirə: 1996-cı ildə böyük şairimiz Səməd Vurğunun 90 illik yubileyi keçirilirdi. Səməd Vurğun zamanında Mingəçevirə çox bağlı olmuş, Muğanın dastanını – “Muğan” poemasını yazmış, Mingəçevirin şöhrətini ellərə yaymışdı. Bu baxımdan mingəçevirlilərin böyük Səməd Vurğuna daim bir vəfa borcu var. Elə bu səbəbdən də şairin 90 illik yubileyi el şənliyi səviyyəsində keçirildi. Təvazökarlıqdan uzaq olsa da, qeyd edirəm ki, yubileyin təşkilatçısı qismində İH-nin başçısının müavini, Səməd Vurğunun şəxsiyyətinə və yaradıcılığına böyük sevgisi olan bir şəxs kimi mən çıxış edirdim. Yubiley tədbirinə yaxından-uzaqdan, Bakıdan, Qazaxdan qonaqlar və incəsənət nümayəndələri gəlmişdi. Onların arasında Aşıq Xanlar da var idi. Çox maraqlı bir məclis alınmışdı. Şəhər Dram teatrının salonunda iynə atsan yerə düşməzdi. Səhnədə Aşıq Xanlar çıxış edirdi. Unudulmaz söz ustası Bəhmən Vətənoğlundan şeir deyir, arada həzin səslə pəsdən oxuyurdu:

*Etibar, etiqad olub sərsəri,
Ülfət də azalıb illərdən bəri,
Siz, ey məmləkətin müəllimləri,
Ülfət dərsi keçin bu uşaqlara.*

*Vətən satanları tanımaq üçün,
Vətən alanları tanımaq üçün,
Düşmən olanları tanımaq üçün,
Nifrət dərsi keçin bu uşaqlara.*

Birdən salonda işıqlar söndü. Mikrofonlar işləmədi. (O illər təbii qaz olmadığı üçün, bütün güc elektrik enerjisinin üzərinə düşürdü.) Aşıq Xanlar heç halını da pozmadan, salona müraciət etdi: “Ay camaat bu vəziyyət mənlik deyil. Mikrafonsuz bu boyda salona mənim səsim çatmaz. Gəlin Aşıq Hacı səhnəyə dəvət edək, bu iş onluqdur”. Salona bir gülüşmə düşdü və Aşıq Hacı zil səsi ilə salonu ələ aldı....

Aşıq sənətindən az-çox məlumatı olan hər kəsə məlumdur ki, ta qədimdən aşıqlar məclis aparmaqları ilə yadda qalmış və məşhurlaşmışlar. Aşıqlar üçün bütün qapılar hər zaman açıq olmuş, onlar xan

sarayından tutmuş sadə zəhmətkeş insanların məclisinədək həmişə meydan sulamışlar.

Əslində, aşıqlıq bir neçə sənətin sintezindən ibarət sənətdir. Aşıq eyni zamanda həm ifaçıdır (həm səsi, həm də ifası ilə), həm rəqqasdır, həm aktyordur, həm də bədii qiraətçi. Aşıqlar bütün zamanlarda öz davranışı, əxlaqı, ədəb-ərkanı ilə fərqlənmişdir.

Aşıq Ələsgər demiş:

*Aşıq olub, tərki-vətən olanın,
Əzəl başdan pür kamalı gərəkdi.
Oturub-durmaqda ədəbin bilə,
Mərifət elmində dolu gərəkdi.*

Keçmiş zamanlarda konsert, tamaşa salonları, teatr olmadığı üçün aşıqlar el məclislərində çıxış edirdilər. Bu məclislərdə onlar dastan danı-şar, havacatlar oxuyar, ustad-şeyird münasibətləri formalaşar, aşıqlar bir-birini sınağa çəkər və beləcə də püxtələşərdilər. Bu baxımdan, aşıq məclisləri keçmiş zamanlarda həm də insanların toplaşma, tamaşa, məzhəkə yerinə çevrilər, aşıqlar isə xalqın mənəvi dəyərlərinin, etnoqrafiyasının mədəniyyətinin, musiqisinin təmsilçiləri kimi çıxış edərdilər.

Yuxarıda qeyd etdiyim məziyyətlər, tələblər Aşıq Xanlarda özünü bütünlüklə büruzə verirdi. Şəxsi müşahidələrim əsasında deyə bilərəm ki, Aşıq Xanların iştirakı ilə keçirilən müxtəlif səpkili məclislərdə o, məclisi böyük məharətlə ələ ala və idarə edə bilirdi. Özünü, həm də sazını və sözünü məharətlə məclisin ovqatına kökləməyi bacarırdı. Onda məclisi duymaq qabiliyyəti sanki hansısa bir altıncı hisslə bağlı idi.

Aşıq Xanların son dərəcə maraqlı məclis aparmağı var idi. O, şahid olduğu, başına gələn əhvalatları şirin ləhcə və kaloritlə, xüsusi intonasiya ilə böyük məharətlə tamaşaçıya çatdırı bilir bununla da tamaşaçını sanki ovsunlayırdı. Özü də tamaşaçısı və dinləyicisini təkcə ifası ilə deyil, həm də duzlu-məzəli zarafatları ilə özünə tabe edirdi.

İstər səhnədə, istərsə də məclisdə son dərəcə səmimi idi. Heç vaxt sənəti ilə özünü yüksəkdə hiss etməzdi. Bu qədər virtuoz sənətkar, sənətin zirvələrində gəzən aşıq Xanlar uşaq kimi sadə idi. Heç kəsin xətirinə dəyməz, özünü heç vaxt yüksəkdə tutmazdı. Sənətinə, ifasına son dərəcə məsuliyyətlə yanaşırdı. Apardığı məclislərin böyük-kiçikliyinə, məclis üzvlərinin tərkibindən asılı olmayaraq havaları, sözləri bütün incəlikləri ilə ifa edirdi. Heç zaman sui-istifadəyə yol verməzdi. Dost məclislərində video çəkilişlərə o qədər də razılıq vermirdi. Son dərəcə məsuliyyətli olmasına baxmayaraq, bəzən nəyinsə yerində olmamağından

ehtiyat edər, sənətə, ifasına, adına hansısa qüsurun yaranmasına icazə verməzdi.

Xanların sazla münasibətinin bir gözəlliyi vardı: o, saza təkçə musiqi aləti kimi baxmırdı, onunla müqəddəs bir varlıq kimi davranırdı. Sazı köynəyindən çıxaranda belə, ehtiyatla çıxarırdı, hansısa hava üstündə kökləyəndə, sanki nazını çəkirdi. Barmaqlarını simlərə, pərdələrə elə toxundururdu ki, sanki sazı incitməkdən ehtiyat edir. O, ifa etdiyi havalarla yaşayırdı, saz çalanda təkçə barmaqları ilə deyil, bütün vücudu ilə ifa edirdi.

Aşıq Xanlar öz virtuoz ifaçılıq qabiliyyətilə həm də tamaşaçıya sazın imkanlarını, qüdrətini çatdırmaq istəyir və buna nail olurdu. Sazı göylərə qaldırırdı. Repertuarı çox zəngin idi. İstənilən saz havasını məharətlə ifa edə bilir, ən çox özündən əvvəlki ustad aşıqların həyatından maraqlı əhvalatlar danışmaqla, həm də onların sənətini bir növ təbliğ edirdi. Məclislərdə Aşıq Əkbərdən, Aşıq İmrandan, Aşıq Azafı Mikayıldan misallar gətirərdi. Aşıq Ədalətin sənətinə böyük məhəbbəti var idi. Tez-tez ondan danışardı. Deyirdi ki, Aşıq Ədalət Allah vergisidir. Eyni zamanda onun səsi barədə danışanda deyirdi ki, bir balaca səsi ilə Aşıq Ədalət ifasına o qədər şirinlik gətirir ki, onu heç kəs bacarmaz. Heç özünün də xəbəri yox idi ki, Aşıq Xanlar artıq Aşıq Ədalət səviyyəsinə yüksəlib.

Özünün çox sevdiyi və möhür vurduğu havalar var idi və vaxt bir qədər imkan verdiyi təqdirdə həmin havaları pəsdən oxuya-oxuya sözün necə yarandığı barədə əhvalatı nəql edər, özünəməxsus xırdalıqlarla, boğazlarla tamaşaçını valeh edərdi.

Xanların ifasında aşiq havaları, tamam fərqli səslənirdi – özünəməxsus, heç kimi təkrarlamadan. Onun “Azafı dübeyti”si üstə oxuduğu “Kəklik” və ya Xalq şairi Zəlimxan Yaqubun “Cəlili” havası üstə oxuduğu “Yar amanatı” havalarını dinləməkdən doymaq olmur. Bu havalar üstə Xanlar şeiri oxuduqca həm də şeirin yaranma tarixindən danışardı. “Şeiri oxyanda onun yaranma tarixi barədə danışmasan, bu, ona bənzəyir ki, banka pul qoyub, çek (qəbz) almayıbsan”, – deyirdi.

Zəlimxan Yaqub “Saz şahlıq eyləyə, aşiq saz ola” ifadəsini işlədəndə sanki Xanları nəzərdə tuturmuş. Doğurdan da, Xanlar saz çalanda “saz şahlıq eyləyirdi”. Xanlar o qədər qüdrətli, o qədər qürurlü görünürdü ki, elə bil bu dəqiqə yeri-göyü məhvərindən tərpedəcək. Dəqiq tarixini bilmirəm, ancaq yaddaşıma köçüb, yəqin AzTV-nin də yaddaşında qalmış olar. “Yanardağ”ın yanan alovlarının fonunda aşiq Xanlar “Yanıq Kərəmi” havasını ifa edirdi. Bir tərəfdən Yanardağın şahə qalxan alovu, bir tərəfdən də aşiq Xanların Kərəm yangısı. İkisi bir-birinə

qarıxmışdı. Xanlar saz çalmırdı. “Yanıq Kərəmi” havası ilə, “Yanar-dağ”ın alovlanan odu ilə birlikdə yanırdı.

Bağrı köz-köz olurdu Aşıq Xanların “Yanıq Kərəmi” havasını çaldıqca. Təkcə Kərəm yanmırdı. Elə Xanlar da yanırdı, sim, təzyanə qarşılıq. Hamısı bir yerdə...

Xanlar “Baş sarıtel”i çalanda insanın gözündə dünya al-əlvan rəngə bürünür, şadlıq və sevinc bir-birinə qarışırdı.

Dəyərli saz-söz adamı, şair Ağamalı Sadiq sanki “...Ayə, «Qaraçı» çal, başına dönüm, ayə, «El havası», «Qaraçı» dedim. Ayə, «Qaraçı» çal, Məcnunluq edim, Qaraçı köçünə qarışım, gedim”, – deyəndə, Aşıq Xanların “Qaraçı”sını dinləyirmiş.

Elə bil ki, böyük istedad sahibi, şair İbrahim İlyaslı:

*Bağrımın başına batan oxdumu,
Yoxsa ki, saplandı, xəncər tiyəsi...
Allahın yoxdumu, Tanrın yoxdumu,
Tifaqın dağılsın, adam ziyəsi,
Aman ver, salamat çıxmaq sabaha.
Buna nə yer dözər, nə də göy, aşiq,
Dedim, bir “Ruhani” dilləndir, daha
Demədim qətlimə fərman ver, aşiq –*

şeirini elə “Ruhani” havasını Aşıq Xanların ifasında eşidəndə yazıb. Bu kimi misalları nə qədər desən gətirmək olar. Bir onu bilirəm ki, Aşıq Xanların solo ifasında istənilən hava səni səndən alıb tərki-dünya edə bilirdi. Xanlar öz ifası ilə səni sonsuzluğa qədər apara bilirdi.

Xalq şairi Zəlimxan Yaqubdan oxumağı çox xoşlayırdı. Onları şəxsi dostluq və yaradıcılıq münasibələri birləşdirdi. Məclislərdə hərdən bu münasibətdən danışar və Zəlimxan Yaqubun ona həsr etdiyi şeiri xüsusi bir coşqu ilə havanın arasında söyləyərdi:

*Deməsin dəlidi, huşsuz görəndə,
Yersiz qınamasın baxanlar məni.
Qalarmı başımda ağlım, kamalım,
Azdımı yandırır-yaxanlar məni.*

*Aşıqın istəyi, gözəlin nazı
Gətirər hər ömrə baharı, yazı.
Bilər nə deməkdi aşığın sazi,
Duyar selə dönüb axanlar məni.*

*Ruhlar cərgəsində çəkər sanımı,
El deyər, itirdim Zəlimxanımı.
Xalları, gülləri alıb canımı,
Ya saz öldürəcək, ya Xanlar məni!*

Elə Xanlar haqqında son şeiri də Zəlimxan Yaqub yazdı:

*Həyat yalan, ölüm doğru,
Zəlimxanın yandı bağı.
Canımdakı nisgil, ağrı,
Saçımdakı dən Xanlarım.
Şimşək vuran, sel aparan,
Əlimdən gedən Xanlarım.*

Bu, şeir deyildi, ağrı idi. Zəlimxan şeir demirdi, ağrı deyib ağlayırdı. Onun üçün dünyadan köçən təkcə Xanlar deyildi, çox sevdiyi böyük bir sənətkar idi.

Xanlardan bizə qalan ən böyük yadigar elə onun özü qədər də virtuoz sənətkar olan oğlu Azər idi. Lakin Azərin amansız taleyi, onu da bizdən çox erkən, cəmi 35 yaşında alıb apardı. İndi Xanlardan bizə xatirələr, lent yazıları, bir də, Xanlar məktəbinin, Xanlar üslubunun “Bala Xanlar” timsallı davamçıları qalıb. Bu davamçıların sırası daim genişlənəcək, davam edəcək. Və Xanların mənəvi ömrü bu davamçıları ilə aşıq havaları kimi zaman-zaman yaşayacaqdır.